

Oedipus, Echnaton en Nasser

DE GRIEKSE TRAGEDIE IN HET ARABISCHE THEATER

Op 16 en 17 december 2003 organiseerden de universiteiten van Gent, Amsterdam en Caïro een colloquium onder de titel: *De tragedie als literair genre binnen westers en Arabisch theater. Oedipus als testcase van cultureel differentie-denken*. Erwin Jans zet een aantal thema's en opmerkingen die hij tijdens dat colloquium noteerde, op een rijtje.

In zijn boek *Oedipus en Echnaton* (1960) probeert de Russische historicus Immanuel Velikovsky te bewijzen dat de Oedipus-legende geen oorspronkelijk Grieks verhaal is, maar teruggaat op een historisch feit uit het oude Egypte: Oedipus uit het Griekse Thebe zou Echnaton uit het Egyptische Thebe zijn.¹ Op het eerste gezicht lijkt het vreemd om de ons, westerlingen, zo vertrouwde Griekse mythe in een Middenoosterse context te zien opduiken. De vraag is echter of we niet precies het tegenovergestelde vreemd zouden moeten vinden: dat de Griekse cultuur in onze perceptie zo systematisch en volledig uit de Middenoosterse beschavings sfeer is losgemaakt. Zelfs een oppervlakkige blik op de kaart van Zuid-Europa maakt duidelijk dat Griekenland het Midden-Oosten geografisch de hand reikt. Hoe intens moeten de economische en culturele uitwisselingen dan niet geweest zijn in dat gebied, met zijn duizenden kilometers kustlijn? Toch voltrekt zich daar, ergens tussen Griekenland en Turkije, de breuk tussen West en Oost. Ook de theatergeschiedenissen situeren traditioneel de geboorte van het theater in het oude Griekenland. Een enkele keer wordt dat schema doorbroken. Zo geven George Freedley en John A. Reeves in *A History of the Theatre* (1941) het eerste hoofdstuk de veelzeggende titel *Egypt, the beginning of the theatre*, waarin ze onder andere stilstaan bij het Abydos Passiespel, ook het Osiris² Passiespel genoemd, dat misschien tweeduizend jaar ouder is dan de Griekse tragedies.³ Freedley en Reeves wijzen er verder op dat volgens de Griekse geschiedschrijver Herodotos het Dionysusfestival – het kraambed van het Griekse theater – uit Egypte werd ingevoerd. Er zijn dus redenen om – zoals in het hier besproken colloquium – van de Griekse tragedie een kruispunt te

maken waar academici, critici en theatermakers uit West en Oost elkaar kunnen ontmoeten.

Op een ogenblik dat de verhouding tussen het Westen en het Oosten steeds vaker en vanzelfsprekender wordt gedefinieerd als een *clash of civilisations* (Samuel Huntington) of een botsing tussen *the west and the rest* (Roger Scruton), is het belangrijk, zelfs noodzakelijk om een model van culturele complexiteit te ontwikkelen dat het simpele binaire denken overstijgt. Dat zou de fundamentele inzet moeten zijn van wat 'multiculturaliteit' wordt genoemd. De Franse filosoof Jean-Luc Nancy herdefinieert de term en plaatst de 'multicultuur' in het hart zelf van iedere cultuur: 'Iedere cultuur is wezenlijk "multicultureel"', niet alleen omdat er altijd al een voorafgaande acculturatie was, en omdat er niet zoiets bestaat als een pure en zuivere oorsprong, maar op een dieper niveau, omdat de gestus van de cultuur altijd een gemixte gestus is: uitdaging, confrontatie, transformatie, afleiding, ontwikkeling, recompositie, combinatie, omleiding.⁴ In de academische wereld krijgt deze visie op cultuur expliciet gestalte in departementen als *Cultural Studies* en *Postcolonial Studies*, waarin de complexe samenhangen tussen cultuur, kennis en macht bijzondere aandacht krijgen en de traditionele canon bekritiseerd wordt.

Black Athena

De nationalistische ideologie en haar racistische uitwassen hebben vanaf het midden van de negentiende eeuw een centrale rol gespeeld in het idee van een zuivere en authentieke culturele oorsprong. Een van die zuivere bronnen van de Westerse beschaving zou de Griekse cultuur geweest zijn, een andere bron het christendom, maar dan in zijn gelatiniseerde en

niet zijn semitische variant. Dit laatste duidt al op een proces van uitzuivering en verdringing. Met betrekking tot academische studies van Griekenland en het 'Griekse wonder' sloeg *Black Athena. The Afro-Asiatic roots of Greek civilisation* (1987) van Martin Bernal in als een bom. Voor Freddy Decreus (Universiteit Gent) kondigt zich met dit boek niets minder dan een culturele 'paradigmawissel' aan.

Onder de titel van het eerste volume *The Fabrication of Ancient Greece, 1785-1985* analyseert Martin Bernal de verschuiving die plaatsvindt in de studie van de Griekse beschaving in de eerste helft van de negentiende eeuw. In die periode ontstaat wat Bernal het Arische interpretatiemodel noemt, waarbij de Griekse beschaving gezien wordt als het resultaat van de verovering van het Egeïsche zeebekken door de Hellenen, een volk dat een Indo-Europese taal sprak. In het Arische model, dat in de negentiende eeuw dominant wordt, verdwijnen de Fenicische en Egyptische invloeden die tot dan toe als essentieel werden beschouwd (in het Klassieke interpretatiemodel) volledig naar de achtergrond. Volgens Bernal paste deze verschuiving van interpretatiemodellen in de Europese zoektocht naar een nieuwe identiteit. Bernal onderscheidt vier verschillende factoren die de sociale en ideologische omgeving van de wetenschappers einde achttiende, begin negentiende eeuw beïnvloedden: de instelling van het paradigma van de vooruitgang; de triomf van de romantiek; de revival van het christendom; en het racisme. Bernal: 'Hoewel het slechts een van de vier factoren was die bijdroegen tot de val van het Klassieke Model, werd het racisme de belangrijke ideologische kracht achter de overwinning en de dominantie van het Arische Model van 1850 tot 1950.⁵ Dit is niet toevallig de periode van het Europese imperialisme en kolonialisme, en van de opkomst en ondergang van het fascisme en nazisme. 'Vijftien jaar na de publicatie van het eerste volume (van Bernals studie, ej) is het duidelijk dat niet in de eerste plaats de academische kennis in vraag werd gesteld, maar het idee dat de menswetenschappen een onschuldige, waardenvrije en neutrale bezigheid waren: plots